

Geliş Tarihi : 24.03.2020
Kabul Tarihi: 01.12.2020

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XX/41 (2020-Güz/Autumn), ss. 799-819.

Araştırma Makalesi / Research Article

BAZI İLLERDEN 27 MAYIS ASKERİ DARBESİNE YAPILAN TEPKİLER VE İHBARLAR

Yücel YİĞİT*

Öz

1950'de başlayan Demokrat Parti iktidarı, yaklaşık on yıl sürdükten sonra 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle kesintiye uğramıştır. Darbenin akabinde Demokrat Partililer ve Adnan Menderes hayranları başta İzmir, Manisa, Konya, Aydın ve Denizli olmak üzere farklı yerlerde hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir. Bu siyasi iklimde Demokrat Parti sempatanları tarafından, halka para ve silah dağıtıldığıyla ilgili resmi makamlara şikâyetler iletilmiştir. İhbarlar neticesinde meselenin iç yüzünü tespit edebilmek amacıyla taşrada birçok kovuşturma yapılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, 27 Mayıs Askeri Darbesi sonrası, farklı yerleşim birimlerinden Demokrat Partililerle ilgili kolluk kuvvetlerine gönderilen ihbarların nedenlerini ve özelliklerini ortaya koymaktır. Ayrıca bu ihbarlar neticesinde Emniyet Genel Müdürlüğüne yapılan tahkikatların sonuçları da gözler önüne serilecektir. Yine darbenin, yerel düzeyde ne tür bir tepkiyle karşılaştığı da çalışmanın inceleme konusu içerisinde yer alacaktır. Araştırmanın kronolojik çerçevesini 1960 ve 1964 tarihleri arası oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan belgeler, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivinden alınmıştır. Yine süreli yayınlar ile ikinci dereceden bazı kaynaklar da kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs Askeri Darbesi, Demokrat Parti, Adnan Menderes, Emniyet Genel Müdürlüğü.

* Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü,
(yigit21@hotmail.com), (Orcid: 0000-0003-0268-1965).

REACTIONS AND DENUNCIATIONS TO 27 MAY MILITARY COUP FROM SOME PROVINCES

Abstract

The ruling Democratic Party, which started in 1950, was interrupted after nearly ten years by military coup d'état on 27 May 1960. Following to coup d'état, particularly Democratic party members and fans of Adnan Menderes expressed their displeasure in different places, especially in İzmir, Manisa, Konya, Aydın and Denizli. Under this political conjuncture, complaints have been filed to the official authorities of the Democratic Party sympathizers regarding the distribution of money and arms to the public. There have been many prosecutions in the provinces in order to identify the inner face of the issue. The main purpose of this study is to find out the reasons and characteristics of the denunciations which were sent to the law enforcement agencies regarding Democratic Party members. In addition, as a result of these denunciations carried out by the General Directorate of Security, the results of inquiries will also be revealed. Also, it will be also given place to how 27 May Coup d'état was encountered with reactions in local level. The chronological frame of this study consists from 1960-1964 years. Documents used in the study were taken from the archive of General Directorate of Security. Periodicals and some secondary sources were also used.

Keywords: 27 May Military Coup, Democratic Party, Adnan Menderes, General Directorate of Security.

Giriş

II. Meşrutiyet dönemindeki siyasi yapıdan beslenen iktidar-muhalefet rekabeti, II. Dünya Savaşı sonrası yeniden hız kazanmıştır. Zira 'Dörtlü Takrir' ile CHP'den ayrılan dört mebusun Demokrat Partiyi (DP) kurmasıyla birlikte, Türk demokrasi tarihindeki Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Cumhuriyet Fırkaları tecrübelerinden sonra Türkiye'de gerçek manada çok partili siyasi yaşam başlamıştır. Esasında DP, 1946'da iktidara talip olduğu andan itibaren muvazaa (danışıklı) bir parti olarak görülmüştür. Çünkü birçok temel politika açısından Cumhuriyet Halk Partisinin (CHP) bir devamı ve hükümeti denetleyecek yeni bir siyasi parti olarak görülmüştür. Ancak DP örgütlenmesini tabana yaydıkça ve halk arasında rağbet gördükçe CHP'nin tutumu değişmiştir¹. 21 Temmuz 1946 tarihindeki tartışmalı açık oy gizli tasnif usulüyle yapılan genel seçimlerde, iki parti ilk defa karşı karşıya gelmiştir. CHP seçimi açık farkla kazanmıştır. DP'liler ise seçimlerde usulsüzlük ve hile yapıldığında ısrar etmişlerdir. Dört yıl sonraki seçimlerde DP, 27 yıllık 'Tek Parti' yönetimini devirerek rövanş almıştır. İktidarın el değiştirmesi demokratik bir usulle olduğu için beyaz devrim olarak nitelendirilmiştir.

1 Cemil Koçak, "Siyasal Tarih, 1923-1950", *Türkiye Tarihi/Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, C. 4, İstanbul, 1994, s.141-142.

DP'nin ana muhalefet partisiyle ilişkilerinin ana hatlarından bahsetmek 27 Mayıs Askeri Darbesine² giden sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. On yıllık DP iktidarı, 1950-1954/1954-1957 ve 1957-1960 olmak üzere üç dönemde tasnif edilmektedir. İktidar partisinin ilk döneminde ana muhalefet partisiyle ilişkileri göreceli olarak ılımlıdır. Başta Adnan Menderes olmak üzere DP'li yöneticiler, 'Tek Parti Döneminin' hesabını sormayacaklarını ve devr-i sabık yaratmayacaklarına dair beyanatları siyasi ortamı iyice yumuşatmıştır. DP hükümetinin ilk icraatlarından olan Türkçe ezan uygulamasına son verilmesi, radyolarda dini yayınların serbest bırakılması dahi iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştirmemiştir. Şüphesiz II. Dünya Savaşı yıllarında başarıyla yürütülen tarafsızlık politikası ile Kore'ye asker gönderme karşılığında Türkiye'nin NATO'ya dâhil edilmesi ülkeye uluslararası ilişkilerde ciddi avantajlar sağlamıştır. Zira dış kaynak ve kredi bulmakta iktidar çok sıkıntı çekmemiştir. Ayrıca savaş yıllarının katı ekonomik uygulamaları son bulmuş; Marshall Yardımlarının ve hububatta rekoltenin yüksek olmasının da etkisiyle Türk halkı, ekonomik açıdan göreceli olarak rahatlamıştır. Bu rahavet, DP sempatizanlarının sayılarını gittikçe artırmıştır. Her şey yolunda giderken 1953'ten itibaren DP-CHP ilişkilerinde bir kırılma meydana gelmiştir. İki parti arasındaki bahar havası uzun sürmemiş ve iktidar, ana muhalefete soğuk yüzünü göstermeye başlamıştır. CHP mallarının hazineye devri, köy enstitülerinin ve halkevlerinin kapatılmasıyla gerilim ivme kazanmıştır. Bu siyasi ortamda iki parti, üçüncü kez yarışmak üzere genel seçim hazırlıklarına başlamışlardır.

2 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Tefvik Çavdar, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1983, s.2060-2075; Tanel Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016; Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015; Refik Koraltan, *Demokratlar Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013; İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul, 1983, s. 2076-2088; Feroz Ahmad, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1983, s.1991-1998; Osman Doğru, *27 Mayıs Rejimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998; Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2014; Cengiz Sunay, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010; Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara, 2002, s.835-854; Gül Tuba Dağcı, *Ordu Siyaset İlişkisi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*, İlgi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2006; Taha Akyol-Aydın Menderes, *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011; Nejat Gülen, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006; Bahtiyar Yalta, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları 27 Mayıs 1960- 22 Şubat 1962-21 Mayıs 1963*, Kronik Yayınları, Yayına Hazırlayan: Erhan Çıfci, İstanbul, 2020; Bekir Koçlar, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 16, Ankara, 2002, s.754-756; Emine Gürsoy Naskali, *Yassıada Şahsi Savunmalar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2019; Samet Ağaoğlu, *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018; Zehra Aslan, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017, s.438-446; Atatürk Araştırma Merkezi, *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. I-II, Yayına Hazırlayan: Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019.

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler öncesi seçim kampanyaları çok sert geçmiş ve iki parti arasındaki kutuplaşma daha da derinleşmiştir. Seçimlerde oy oranını artıran DP iktidarının ikinci dönemi başlamıştır. DP iktidarının ikinci dönemindeki ekonomik olumsuzluk, askeri darbeye giden süreci hızlandırdığı gibi iktidar ve muhalefet arasındaki problemler iyice derinleşmiştir. Ekonomik durgunluk, işsizlik, işletmelerin iflası, iktidar partisinin kredi bulmakta yaşadığı güçlükler DP'yi köşeye sıkıştırmıştır. Öte yandan Kıbrıs Meselesi ve 6-7 Eylül Olayları da hükümeti zor durumda bırakmıştır. Başarısızlık ve kötü yönetim iç siyasete yansımış ve iki parti arasındaki kavga gittikçe alevlenmiştir. Nitekim durumun daha da kötüye gittiğini gören DP'li yöneticiler genel seçimi bir yıl önceye alarak avantaj sağlamak istemişlerdir.

27 Ekim 1957 tarihinde yapılan genel seçimlerde DP, oy kaybetmesine rağmen üçüncü dönemde de iktidar kalmayı başarabilmiştir. Üçüncü dönemin en önemli ortak özelliği iki parti yöneticileri, üyeleri ve seçmenleri arasındaki ilişkinin doğasında ve odağında hep gerginlik ve kavganın var olmasıdır. Özellikle ekonomik darboğaz belirgin bir şekilde bu dönemde kendisini hissettirmiştir. DP hükümeti, ilk iktidar dönemindeki kredileri bulmaktan çok uzaktı. Borçlar bir türlü ödenemiyordu. Ekonomi iflasın eşiğindedi. Neticede 1958'de Türk Lirası devalüasyona tabi tutulmuş ve dolar karşısında ciddi değer kaybetmiştir. Nitekim fırsatı kaçırmak istemeyen ana muhalefet, iktidara yüklenmeye başlamıştır.

Üçüncü Menderes hükümeti döneminde hem iktidar hem de muhalefet birbirlerine sert ve ölçsüz davranmışlardır. Başbakan Adnan Menderes'in Vatan Cephesi kurulması gerektiğini vurgulaması ilişkilerinin dozajını iyice yükseltmiştir. Ortalıkta ihtilal ve istibdat kışkırtıcılığı söylemleri dolaşmaya başlamıştır. Parlamentodaki kavgalar ve siyasi çekişmeler sokağa taşmış ve toplum iyice gerilmiştir. Sadece darbeye giden süreçte, Menderes'in sağ kurtulduğu 17 Şubat 1959 tarihindeki Londra civarındaki uçak kazası iktidar muhalefet ilişkilerini bir nebze olsun yumuşatmıştır. Lakin siyasi tansiyon daha iki ay geçmeden yeniden yükselmeye başlamıştır. Muhalefet lideri İnönü'nün ve CHP'li yöneticilerin yurt gezileri engellenmiş ve sürekli olaylar çıkmıştır. Nitekim 1959 yılının nisanındaki Ege Gezisi, Konya ziyareti ve Yeşilhisar olayları büyük çatışmalara sahne olmuştur. Yine her iki parti yetkililerinin değişik illere yaptıkları parti ziyaretleri de kavgalara sahne olmuş ve kan akmıştır. Örneğin 1959 yılının baharında Balıkesir'de birbirine giren her iki parti taraftarlarından yedi kişi yaralanmıştır³.

27 Mayıs Askeri Darbesi öncesindeki son üç ayda CHP-DP arasındaki gerginlik had safhaya çıkmış hatta küçük çaplı saldırılar ve eylemler yaşanmıştır.

3 Fatma Kuzey Bulut, *Demokrat Parti Dönemi Asayiş ve Güvenlik Sorunları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019, s. 53.

Nitekim asayiş olayları artmış⁴, özellikle üniversite öğrencilerinin eylemleriyle tansiyon yükselmiştir. Sokakların güvenliğini bir türlü sağlanamamış ve suç oranları irtifa kat etmiştir. Yurt genelinde bir güvensizlik ortamı söz konusudur. Kolluk kuvvetleri, olaylara müdahalede yetersiz kalmış, başarısızlıklarını toplumsal eylemleri aşırı şiddet kullanarak çözmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla şiddet, sokak ve öğrenci eylemlerini iyice tırmandırmıştır. 18 Nisan 1960 tarihinde TBMM’de sadece DP’li milletvekillerinden oluşan ‘Tahkikat Komisyonu’ kurulmasından bir gün sonra ilk öğrenci eylemi 19 Nisan 1960 tarihinde başkentte gerçekleşmiştir. Akabinde 28 Nisan’da İstanbul ve 29 Nisan Ankara olayları takip etmiştir. Olaylara ev sahipliği yapan İstanbul Üniversitesinde, polis ile Rektör Sıddık Sami Onar ve Dekan Yardımcısı Sulhi Dönmezer arasında arbede yaşanmış her iki öğretim üyesi yaralanmıştır. Bunun üzerine polisle öğrenciler arasındaki taşlı sopalı kavga başlamış ve üniversite öğrencisi Turan Emeksiz hayatını kaybedince olayların önüne geçilememiştir. Başbakanın Ankara’da 555K adıyla bilinen gösteride protestocularla karşı karşıya gelmesi de kutuplaşmayı derinleştirmiştir. Büyükşehirlerde ve üniversitelerde öğrenci olayları artınca hükümet 28 Nisan 1960 tarihinde sıkıyönetim ilan etmiştir. Dolayısıyla asayiş olaylarındaki artış, yaşanan süreci süratle darbeye doğru götürmüştür.

21 Mayıs 1960’ta Harbiye öğrencilerinin sessizce Ankara’da yürüyüş yapmaları darbe söylentilerini büsbütün artırmış, DP ile ordu arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Artık darbenin ayak sesleri duyulmaya başlanmıştır. Şüphesiz Menderes hükümetinin kredi bulabilmek amacıyla Amerika’dan ziyade Rusya’yla sıcak temasta bulunması ve dış politikadaki eksen kayması da darbenin ana faktörlerindedir. Zaten darbenin uluslararası bağlantıları tam olarak ortaya konulamamıştır. Neticede 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içerisindeki darbeci subaylar emir komuta zinciri olmadan yönetime el koymuşlardır. Askeri yönetim anayasa ve meclisi feshetmiş, siyasi faaliyetleri yasaklamıştır. Gözaltına alınan milletvekilleri yargılanmak üzere Yassıada’ya gönderilmiştir. 27 Mayıs Askeri Darbesiyle on yıllık DP iktidarı sona ermiş ve demokrasi kesintiye uğramıştır.

Bu çerçevede araştırma üç temel safhayı ele almaktadır. Bunlardan ilki, giriş kısmında bahsedilen askeri darbe öncesi genel gerginlik; ikincisi, 17 Eylül 1961’de gerçekleşen Menderes’in idamı sürecine kadar ki manevi destek ve ihbarlar, üçüncüsü ise daha geç bir zamana tekabül eden 21 Şubat

4 DP iktidarı öncesi ve sonrası suç istatistikleri ve iç güvenlik ve asayiş politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Hulusi Alpan, “Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Adliye İstatistiklerine Göre)”, *Polis Dergisi*, S. 321, Ankara, Mayıs 1940, s. 31-45; Ferit Güryücel, “Suçluluğun Artma Sebepleri”, *Polis Dergisi*, S. 347, Ankara, Mart 1947, s. 26-30; Sulhi Dönmezer, “Suç Rakamları”, *Polis Dergisi*, Y. 9, S. 114, Ankara, Ocak 1962, s. 16; Ömer Şahin, *Demokrat Parti Dönemi’nde Diyarbakır’da Asayiş Politikaları*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019; Fatma Kuzey Bulut, *Demokrat Parti Dönemi Asayiş ve Güvenlik Sorunları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019.

1964 tarihli İnönü suikastıdır. Çalışmada darbeye karşı DP'lilerin ne tür bir tepki verdikleri, darbe sonrası haklarında kimlerin ihbarda bulunduğu ile adli tahkikatların nasıl yürütüldüğü gibi sorulara da cevap aranılmaktadır. Araştırma, Demokrat Parti'nin (DP) icraatları ile 27 Mayıs Askeri Darbesi öncesi yaşananları kapsamamakta; 27 Mayıs sonrası bireysel tepkiler ve ihbarlar üzerine odaklanmaktadır. 1960 ve 1964 yıllarına dair tepki ve ihbarların -1962 ve 1964 yılları arasında ihbarlar göreceli azalmıştır- esas alındığı inceleme, *Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi*ndeki sistematik tasnife tabi tutulmamış konuyla ilgili beş dosyadan alınan vesikalardan hazırlanmıştır. Ayrıca süreli yayınlar ile ikincil kaynaklardan da istifade edilmiştir. *EGM Arşivi*nin kullanılması çalışmanın en özgün tarafıdır. İleride yeni vesikaların kullanıma açılmasıyla konu daha da zenginleşecek veya farklı bir mecraaya girecektir.

1. Destek

CHP ile DP arasında sertlik yanlısı politikalar ve gerginlikler darbe öncesi ve sonrası merkezden taşraya doğru gittikçe artmış ve dozajı büyümüştür. Örneğin darbeden önce 2 Ekim 1957 tarihinde İzmir Emniyet Müdürü Ethem Yetkiner, Dâhiliye Vekâletine gönderdiği bir yazıda şunları kaleme almıştır:

*“Gürçeşme CHF [Cumhuriyet Halk Fırkası] Fevzipaşa Ocağının ön cephesinde bulunan tahtaya tebeşirle meçhul şahıslar tarafından DP tapu dairesi değildir. Milyoner Mehmet Beyin çeki gibi verilen kâğıt parçalarına aldanma, delille ispatını istersen ocağımıza müracaat et...”*⁵.

İzmir Emniyet Müdürünün verdiği bilgi notundan da anlaşılacağı üzere yerel düzeydeki parti arasında ciddi bir rekabetin olduğu daha darbe öncesi süreçte göze çarpmaktadır. DP sempatanları tarafından -meçhul şahsın gerçek kimliği hiçbir zaman tespit edilememiştir- yazıldığı intibai uyandıran yukarıdaki ifadeler, iktidar partisinin sıradan bir kamu kurumu olmadığı ve halkın tercihiyle yönetme erkini kullandıklarını göstermektedir. Aynı yazının devamında CHF tarafından Uşak ve Soma'da yapılan açık hava toplantılarının sorunsuz tamamlandığına dair güvenlik raporu da Emniyet Genel Müdürlüğüne iletilmiştir⁶.

Öte yandan darbe öncesi ve sonrası gelişmeler Anadolu'daki yerel basına da yansımış ve kutuplaşma hat safhaya varmıştır. İktidar ile muhalefet arasındaki ayrışmanın en güzel örneklerinden biri de Bursa'da yayın yapan *Yeni Ant* ile *Hakimiyet Milletindir* gazeteleridir. İlki CHP'nin ikincisi DP'nin bakış açısıyla iki farklı Türkiye profilini okuyucularına haber yapmışlardır. Nitekim

5 Aslında yazı 2 Ekim 1957'de Komiser Kemal tarafından Emniyet Genel Müdürlüğünde görevli 1. Şube Müdürü Ferit Kubat'a telefonla bilgi notu olarak yazdırılmıştır. Daha sonra İzmir Valisi tarafından Dâhiliye Vekâletine resmi yazı olarak da iletilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşivi, 12273-9689 *Aidiyet Numaralı Dosya*, Belge No:3-4.

6 EGM Arşivi, 12273-9689 *Aidiyet Numaralı Dosya*, Belge No:3-4.

Yeni Ant gazetesi, Tahkikat Komisyonu tarafından süresiz kapatılmıştır⁷. DP hükümetlerini öven, iktidarın nimetlerinden faydalanmak isteyen ulusal ve yerel bazı gazeteler de darbeden hemen sonra tavır değiştirerek darbeyi meşrulaştırma yolunu tercih etmişlerdir⁸. Gazeteci Cevat Fehmi Başkut, darbeden sonra pozisyon değiştiren bu gazetecileri sert bir dille eleştirmiştir⁹. Yine muhalefet liderinin memleketi Malatya’da yerel basında darbeden sonra DP hakkında olumlu hiçbir haber çıkmamış genellikle yeni askeri yönetim övülmüştür. Ayrıca darbenin gerekliliği öğretmenler tarafından halka anlatılması sağlanmıştır¹⁰. Anadolu’daki yerel basın genellikle 27 Mayıs’ın yanında yer almış ve darbeyi bir hürriyet bayramı olarak sütunlarına taşımışlardır.

Şüphesiz resmi makamlar, askeri darbeden sonra ihbar ve şikâyet yağmuruna tutulmuştur. Bunlardan ilki 27 Mayıs 1960 Darbesinden iki hafta sonra 12 Haziran 1960’ta darbenin kudretli şahsiyeti Ankara Kumandanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu tarafından gizli ibaresiyle Milli Birlik Komitesine şu bilgi notu sunulmuştur: “*Sabık Başbakan Adnan Menderes’e İzmirli Kardeşler ile bazı köylülerce gönderilen tebrikler...*”¹¹. Bu tebrik kartlarına yansıyan notlar incelendiğinde aralarında çok ilginç bilgiler yer almaktadır. Örneğin: “*Değerli Büyüğümüz sensiz bayram bize haram oldu. Birtakım kendini bilmezler seni Türk köylüsünün kalbinden sileceğini sanıyorlar. Seni, 18 milyon çiftçi seviyor ve iyi bilin ki sizin için öleceğiz. Ordu bi-teraf hareket etmiyor ama ne yapalım Allah bizimledir. İzindeyiz*”. Bir başka tebrik kartı ise şöyledir: “*Bayramınızı tebrik eder. Senin, muhterem Bayar’ın, Refik Beyin, Zorlu’nun Etem Beyin cümlelerinin ellerinizden öperim. Sizleri gece uykularında dahi düşünen öksüz Türk köylüsünden bir vatandaş*”¹². Tebrik kartlarını gönderenler aslında DP’nin seçmen tabanı hakkında ipuçları vermektedir. Zira daha çok taşradan toprakla uğraşan muhafazakârlar DP’li yöneticilere destek vermişlerdir.

İzmirli kardeşler ise mektuplarında özetle şunları dile getirmişlerdir: “*Sizin nezaret altında bulundurulmanız bizi ziyadesiyle müteessir ediyor. Fakat*

7 27 Mayıs öncesi Bursa’daki gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Gonca Yerliyurt, *27 Mayıs Bursa Yerel Basını (Taraflı Basın)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

8 27 Mayıs Askeri Darbesinde basının tutumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Leyla Torcu, *Demokrat Parti’yi 27 Mayıs’a Götüren Nedenler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1994, s. 102-106; Fatma Aydın, *Demokrat Parti İktidarı Uygulamalarının Bir Taşra Kenti Basınına Yansımaları: Balıkesir Örneği (1950-1960)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2014.

9 Engin Kaya, *27 Mayıs 1960 Darbesinde Basın*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, s. 42-43.

10 Ömer Acet, *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’nin Malatya Basınında Algılanışı*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2019, s. 91.

11 EGM Arşivi, 12273-19016 *Aidiyet Numaralı Dosya*, Belge No:2.

12 EGM Arşivi, 12273-19016 *Aidiyet Numaralı Dosya*, Belge No:3.

sizin müteessir olmamanızı sabırlı olmanızı bütün milletin kalplerinde olduğunuzu bilmeniz lazımdır. İzmirli kardeşlerin mektubunun devamında: “Seçimleri büyük bir sabırla beklemekteyiz... İtidalinizi muhafaza etmenizi bütün bizler [Demokrat Partililer] kalplerimizden gelen sızıyla anmaktayız. Bütün İzmirli Demokratlar namına gözlerinizden sevgiyle öperiz. Ayrıca açık adres veremediğimiz için özür dileriz” ifadesi yer almıştır¹³. Tüm iyi niyetleriyle İzmirli kardeşler, DP yönetimine sahip çıkmışlardır. Lakin askeri yönetimin gazabına uğrayacakları endişesiyle de adreslerine beyan etmeyerek tedbiri elden bırakmamışlardır. Esasında böyle bir siyasal iklimde bu kartları göndermek bile tek başına cesaret göstergesidir. Halkın önüne sandık konulduğun da siyaseten de intikam alacaklarını belirtmeden geçmemişlerdir.

Ayrıca Eskişehir’den otuz üç arkadaş namına bazı Demokrat Partililer de Adnan Menderes’e desteklerini mektupta kaleme dökmüşlerdir:

“Sayın ve pek muhterem Adnan Menderes, şahsınıza ve hükümetinize yapılan çirkin, yalan, iftira ve kin dolu isnatları Yahudi uşağı Mason yazarlardan dinliyoruz ve fakat biz bunların pek çoğuna asla inanmıyoruz. Çünkü dünya Mason teşkilatının ne kadar zındıkça alçakça menfi hareketlerini ne zamandan beri biliyoruz. Eğer Orgeneral Cemal Gürsel de hükümetini bu çürük temel üzerine kuracak olursa Mason teşkilatının faaliyetlerine dayanacağı bellidir. Adnan Bey onlar ne derlerse desinler güneş balçıkla sıvanmaz. Sizin şu vatana ne kadar büyük hizmetler ettiğinizi inkâr edenler kör olsun. Onlar ve refikaları [rüfekaları] ne kadar bayram yapıyoruz deseler de biz yani Türkiye’nin yarısı matem tutuyor. Onlar talebeleri öldürdüğünüzden yasakladığımızdan bahsediyorlar acaba ordu idareyi aldıktan sonra biz yani millet eğer onların miting ve nümayiş yasaklarına riayet etmeseydik onlar bizi yakalayıp öldürmezler miydi? Hiç şüphesiz ki aynı şeyi yaparlardı. Biz sizi Allah’ı Zülcelâle emanet ettik o külli şeyin kadirdir. Hiç metanetinizi kaybetmeyiniz daima kalplerimizdesiniz”¹⁴.

Görüldüğü üzere Eskişehirli DP’liler antisemitik bir dil kullanarak darbeyi Yahudi ve Masonların yaptıklarını düşünmektedirler. Onların yerli işbirlikçilerinin de Adnan Menderes ve arkadaşlarına iftira ederek alaya aldıklarına inanmaktadırlar. Hatta Devlet Başkanı Cemal Gürsel’in de Masonlarla iş tuttuğu ve yeni yönetimin bu anlayış üzerine temellendirildiği suçlaması da yer almaktadır. Sabrı teşvik eden yazı dualarla son bulmaktadır. Yine isimsiz daktilo ile yazılmış bir başka destek mektubu ise şöyledir:

“Adnan Menderes, geçmiş olsun, hayatı dünyanın bir mehlike olduğu evvelden beri malûm bir keyfiyettir. Ancak Cenab-ı Mevla kullarını dermansız, çaresiz bırakmaz. “Allah’tan ümit kesilmez” atalar sözü; Kuran-ı Kerim, Allah kitabında (kullarıma söyle, her ne kadar nefislerini israf etmişlerse de benden ümitlerini kesmesinler, çünkü ben Gafururrahimim, her zünubu affederim) ayetine istinat ediyor”.

13 EGM Arşivi, 12273-19016 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:4.

14 EGM Arşivi, 12273-19016 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:5-6.

Mektupta resmi bir üsluptan ziyade samimiyet sezilmektedir. Çünkü sabık başbakana adıyla hitap edilmektedir. Adnan Menderes'e dünyanın bir imtihan yeri olduğu, dert ve derman denklemi vurgulanmaktadır. Yüce yaratandan ümidi asla kesmemesi de tembihlenmektedir. Mektubun devamında Adnan Menderes'in me'yus olmaması önerisinde bulunulup ayet, hadis ve İslam tarihinden şu örnekler verilmiştir:

"Nutuklarınızdan anladığıma göre istimdat ve muavenet-i ilâhiyeye bağlılığınızı anlıyorum. Allah Teâlâ size cevher-i imanı vermiştir. Ne kadar şükretseniz azdır. Amma bu pırlantayı biz gafil insanlar bazen çamura düşürürüz, lakin çamurun pırlantaya bir zarar yapmayacağı bedihidir. Şimdiki halde siz çok geniş bir zamandasınız, abdest alıp namaz, dua ve niyazla meşgul olmanızı size halisane tavsiye ederim. Ümit olunur ki Allah dua ve istimdadınızı kabul buyurur." Mektup son olarak şu şiirle son bulmaktadır: *"Seherde gül gibi baş açıp tazarru eyle mabude. Dua ki subuh anahtardır kilid-i bab-ı maksûde"*¹⁵.

2. İhbar

2 Ağustos 1960 tarihinde Milli Müdafaa Vekâleti Erkan-ı Harbiye Riyaseti Karargâhından "İnkılap Harekâtı Haberler Özeti" başlıklı bir rapor İçişleri Bakanlığına çok gizli ibaresiyle gönderilmiştir. Raporla karaborsa, yazılı medya ve Konya ile ilgili ilginç bilgiler bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde konu bütünlüğünü bozulmaması için raporun sadece ikinci kısmına yer verilmiştir. Raporun ikinci kısmında: *"Konya'da düşüklerin suç ortakları bazı şahısların serbestçe dolaştıkları ifade edilmektedir. Dolayısıyla durumun bertaraf edilmesi talep edilmektedir"*¹⁶. Yine benzer ifadeleri 14 Eylül 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığında Konya Valiliğine gönderilen bir yazıda da bulmak mümkündür: *"Konya'da düşüklerin suç ortağı bazı şahısların serbest dolaştıklarına, suç delillerinin tespit edilerek haklarında kanuni işlem yapılmasının Milli İnkılabımızın gayelerinden biri olduğuna"*¹⁷ dair birtakım ihbarlar resmîyete dökülerek durum valilikten sorulmuştur. İhbarlardan anlaşılacağı üzere bir askeri darbeye iktidardan uzaklaştırılan DP için resmi yazılarda sık sık 'düşük' ifadesi kullanılmaktadır. Esasında hem iktidarı bıraktırmaları yerine hem de ahlaki yönlerine atıfta bulunan edebi söz sanatlarından cinasa yer verilmektedir. Özellikle onların taşradaki yöneticilerinin ve taraftarlarının tespit edilerek ellerini ve kollarını sallayarak dolaşmalarına mâni olunması talep edilmiştir.

Emir niteliğindeki yazı hakkında gereken incelenmenin akabinde Konya Valisi Muhlis Babaoğlu imzasıyla 16 Eylül 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığına bir yazı gönderilmiştir. Babaoğlu yazısında ihbarların asılsız ve gerçeği yansıtmadığı üzerinde durarak şunları kaleme almıştır: *"Vilayetimizdeki düşüklerin suç ortağı"*

15 EGM Arşivi, 12273-19016 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:7.

16 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:7.

17 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:9.

durumundaki bazı şahısların el-an serbest dolaştıkları ve bunun halk tarafından üzüntü ile karşılandığı hakkındaki bazı haberler üzerinde tekrar durulmuştur. Konunun tevdiden tetkikine ve bahse mevzu haber haricinde şahıslar varsa gereği yapılmak üzere iş'arına..."¹⁸.

25 Ağustos 1960 tarihinde Emniyet-i Umûmiye Riyaseti İstihbarat Başkanı Tümamiral Tevfik Sargu imzasıyla ihbarlarla ilgili olarak İçişleri Bakanlığına bir yazı daha gönderilmiştir. Toplamda yedi farklı konuyla ilgili ihbar yapılmıştır. Araştırma kapsamında bunlardan sadece ilgili olan beş ihbar kullanılmıştır. Bunlar şöyledir:

Ankara'da Maltepe Turgutreis Caddesi 59/6'da oturan Namık Kemal Yedir'in DP Gençlik Kolu Başkanı olarak faaliyette bulunduğu ve kendisinin Kürtlük davasında da rolü olduğu söylenmektedir. Tetkiki lüzumlu görülmektedir. İhbarı Özdemir isminde bir şahıs tarafından telefonla yapıldığı görülmektedir,

Konya'da birkaç köyde Peygamberin oğlu Adnan Menderes'i kurtarmak üzere bir teşkilat kurulmakta olduğu ve taraftar toplamaya çalıştıkları, bütün faaliyetleri irticai yoldan yürüttükleri, bilhassa köy muhtarlarının bu işte alet oldukları ve vaizlerin de gayret sarf ettikleri, ismini açıklamak istemeyen ve Bayram günlerini Konya'da geçiren birkaç münevver şahıs tarafından ihbar edilmiştir. Keyfiyetin önemle tahkiki faydalı görülmektedir,

Düzce'deki bazı Çerkezlerin yeni idare aleyhinde çalıştıkları ve bozgunculuk yaptıkları ifade edilmektedir,

Başvekâlette Müsteşar Muavini Muhlis Fer'in koyu komünist olduğu ve yeni idarenin aleyhinde bulunduğu ihbar edilmektedir,

Adliye Vekâletinde görevli Fuat Recepoğlu ismindeki görevli tarafından mahpuslara polis elbisesi giydirildiği ve bu hadiselerde methaldar [bir işte parmağı bulunan] bulunduğu Cebeci Pastanesi sahibi Nurettin tarafından söylenmiştir¹⁹.

Eski Başbakan Adnan Menderes'i peygamber oğlu olarak gözlerinde yücelten Konya'da isimleri belli olmayan bazı köylerdeki bilgileri kapsayan iki numaralı ihbarda durumun incelenmesi için İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Hilmi İncesulu imzasıyla 14 Eylül 1960 tarihinde Konya Valiliğine bir yazı gönderilmiştir. Adnan Menderes'i kurtarmak için muhtar ve vaizlerin ön ayak olduğu bir teşkilat varsa acilen bilgi verilmesini talep edilmiştir²⁰. İçişleri Bakanlığının bu talebine karşılık 16 Eylül 1960 tarihinde çok gizli ibaresiyle Konya Valisi Muhlis Babaoğlu²¹ tarafından şu cevap verilmiştir:

18 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:8.

19 İhbarı Hukuk Fakültesi'nden Sertaç Tüzün yapmıştır. EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:3.

20 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:4.

21 Muhlis Babaoğlu bu yazıdan kısa bir süre sonra Konya Valisiyken 29 Eylül 1960'ta İçişleri Bakanlığında Müsteşarlığı görevine atanmıştır. Bu görevini 12 Ekim 1962'ye kadar yürütmüştür.

“Sabık Vekil Adnan Menderes’i kurtarmak üzere vilayetimizde bir teşkilat kurulmakta olduğu ve taraftar toplayacakları hakkındaki haber üzerine vilayetimizce önemle durulmaktadır. Konya’nın genel vaziyeti inkılap hareketlerinin vatandaşlar tarafından tam bir anlayışla karşılandığı ve mezkûr şeklindeki hareketlere iltifat etmeyecekleri merkezindedir. Yapılacak tetkikata medar [dayanak-ısnat] olmak üzere mümkünse haber mahiyetinin iş’arına...”²².

Konya Valiliğinden gelen bu yazıya binaen somut bir delil olmadığı hususu Genelkurmay Başkanlığına iletilmiştir. İşlemlerin sağlıklı olabilmesi için muhbirlerin hüviyetlerinin de bildirilmesi talep edilmiştir²³. Zira asılsız ihbarı yapan muhbir, Konya Valiliğince sorulmuştur. Bu gelişme üzerine Genelkurmay Başkanlığı İstihbarat Başkan Vekili Kurmay Albay Cihat Akyol, muhbirin kimliğinin meçhul olduğu bilgisini 21 Ekim 1960 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na bildirilmiştir²⁴.

6 Nisan 1961’de Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel imzasıyla İçişleri Bakanlığı ve Milli Emniyet Hizmetleri Reisliğine çok gizli bir ibareli yazı gönderilmiştir. Yazıda şu ibareler yer almıştır:

“İzmir, Manisa, Akhisar, Salihli, Aydın ve Denizli bölgelerinde mefsuh DP’nin gayr-i meşru menfaatlerinden faydalanmış olan bazı eşhasın nahiye ve köylerde para dağıtıp bazı telkinlerde buldukları ve silahlarını teslim etmeyip muhafaza etmeleri ve İzmir’den temin edilecek mermileri göndermek vaadinde bulduklarının ihbar edilmiştir. Gizli tahkikat icra edilerek bu gibi şahısların suçüstü yakalanmalarının ve dolaştıkları yerlerin şüpheli mahallerinde kanuni yollardan aramalar yapılmasının ilgili vilayetlere tebliğini rica ederim”²⁵.

İçişleri Bakanı Nasir Zeytinlioğlu, yaklaşık bir ay sonra Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel’den gelen yazıyı İzmir, Manisa, Aydın ve Denizli Valiliklerine gönderilmiştir. Şüphelilerin kanuni yollardan aramalar yapılması Başbakanlığın 6 Nisan 1961 tarihli emri de yazıya ilave edilmiştir²⁶.

Başbakanlığın emriyle valiliklere gönderilen bu yazıya karşı ilk cevabı, 14 Haziran 1961 tarihinde ‘çok gizli’ ibaresiyle Aydın Valisi Doğan Uluergüven vermiştir: *“Münfesih DP mensuplarının ihbar muhteviyatına göre herhangi bir faaliyette bulunmadıklarına dair bugüne kadar bir delil ve bilgi edilememiştir”²⁷.*

Akabinde Manisa Valisi Celal Kasaroğlu: *“Mefsuh DP’nin gayr-i meşru menfaatlerinden faydalanmış kimselerin ilimiz bölgesinde dolaşarak vatandaşlarımıza silahlarını teslim etmemeleri ve bununla ilgili hususlarda telkinlerde bulduklarının varit olmadığı bugüne kadar yaptırılan tetkik ve tahkikattan anlaşılmuş olup bu mevzu*

22 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:5.

23 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:6.

24 EGM Arşivi, 12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:10.

25 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:13.

26 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:2.

27 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:4.

üzerinde müteyakkız davranılmakta olduğunu saygı ile arz ederim” karşılığını vermiştir²⁸. Benzer tür bir cevap da İzmir Vali Muavini Şevket Güres’ten gelmiştir. Güres yazısında özetle: “Bahse geçen eşhasın il sınırları içerisinde mevcut olmadığının kaymakamlarla yapılan temas ve muhabereden anlaşıldığına” değinmiştir²⁹.

Denizli Valiliği soruşturmayla ilgili tahkikatı geciktirince 8 Ağustos 1961 tarihinde İçişleri Bakanlığından tekit almıştır. Neticenin bir an evvel gönderilmesi için ikinci defa uyarılmıştır³⁰. Tektit yazısından üç gün sonra Denizli Valisi Müftü Uraz, İçişleri Bakanlığına alelacele bir telgraf çekmiştir. Telgrafta: “Vilayet dâhilinde mefsuh DP’lilerin herhangi bir icraatta bulunmadığını” bildirmiştir³¹.

Darbe sonrası Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarlığına Kurmay Albay Nusret Özselçuk atanmıştır. Münakalât Vekâleti [Ulaştırma Bakanlığı] Karayolları Ulaştırma Dairesi Başkanlığı 8 Ağustos 1961 tarihinde Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarı Kurmay Albay Nusret Özselçuk imzasıyla çok gizli bir yazı göndermiştir. Yazıda özetle şu ifadelere yer verilmiştir:

“12 Temmuz 1961 tarihinde Salihli Garının temizliği sırasında istasyon umumi helasının erkekler bölümündeki duvara (Menderes’in dirisini, İnönü’nün ölüsünü, Gürsel’in derisini isteriz) şeklindeki bir ibarenin hâkedildiği görülmüş ve durumun ilgililer tarafından mahalli makamlara duyurulmuş olduğu, yapılmakta olan incelemede failinin henüz tespit edilemediği TCDD idaresinden bildirilmiştir”³².

Bunun üzerine 12 Ağustos 1961’de İçişleri Bakanlığı Müsteşar Muavini Sabri Bozer imzasıyla Manisa Valiliğine resmi bir yazı gönderilmiştir. Yazıda: “Olay üzerinde hassasiyetle durularak faillerin bir an evvel tespit edilmesi ve neticenin bildirilmesi talep edilmiştir”³³. Cevap gecikmemiş ve bir gün sonra -13 Ağustos 1961- Manisa Valisi Muavini Hilmi Yurdakul telgrafla ivedi cevap vermiştir. Hadise üzerinde hassasiyetle durulmakta olduğu, kaymakamlığın da faili aramakta olduğu bildirilmiştir³⁴. Esasında makama sunulmak üzere 13 Ağustos 1961’de cevap yazılmıştır ancak emniyetin posta pulu aidatı bitmiş olduğundan ve bu yüzden takriben bir aydan beri postalanamayan evraklar olduğundan yazı geç ulaşmıştır. Neticede aramalar 12 Eylül 1961’e kadar devam etmiştir. Zira Vali Muavini Hilmi Yurdakul tüm aramalara karşı henüz failin yakalanamadığını ama incelemenin devam ettiğini belirtmiştir³⁵.

28 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:5.

29 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:6.

30 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:7.

31 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:8.

32 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:9.

33 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:10.

34 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:11.

35 EGM Arşivi, 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No:12.

3. Tepki

Makalenin destek ve ihbar adlı alt başlıklarından sonra 27 Mayıs'a yönelik tepkinin son halkasını: 21 Şubat 1964 tarihinde Türkiye'nin en uzun süre Başbakanlık görevini yürüten İsmet İnönü'ye yönelik suikast teşebbüsü oluşturmaktadır. Suikast tarihi her ne kadar geç bir zamana denk gelmiş olsa dahi CHP-DP arasındaki siyasi kavganın ipuçlarını bulmak mümkündür. Zira 1964'e varınca değin darbe olmuş, milletvekilleri tutuklanmış, DP kapatılmış, anayasa değişikliği referandumu oylanmış, Yassıada duruşmaları gerçekleşmiş, cezalar verilmiş ve idamlar infaz edilmiştir. Lakin suikast, 27 Mayıs Darbesini bir türlü kabullenemeyen, darbenin ve Adnan Menderes'in idamında İsmet İnönü'nün müessir olduğunu inanan, Mesut Suna ve yakın arkadaşları Niyazi Akyüz, Mehmet Sabri Çınar, Ali Devenci ve Yunus Devseren tarafından tertiplenmiştir. Dolayısıyla silahlı saldırı, CHP-DP arasındaki rekabetin 27 Mayıs'tan sonraki iz düşümü, devamı olduğu aşikârdır.

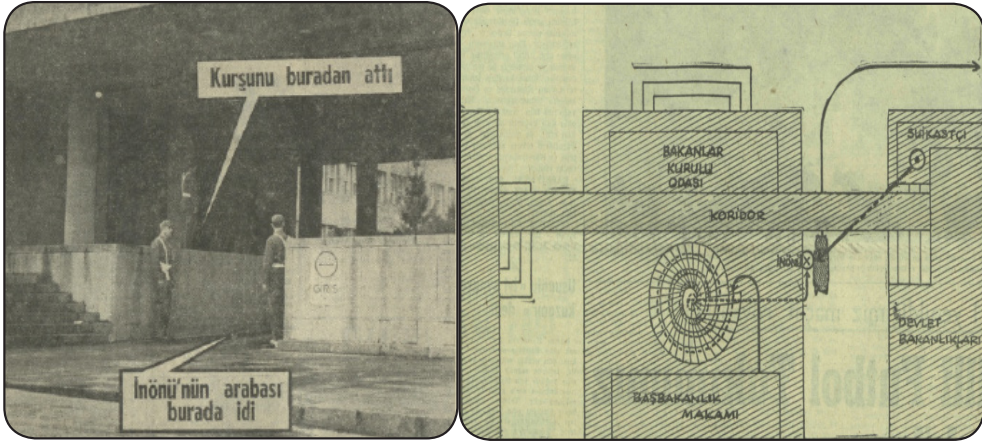
Başbakan İnönü'ye suikast planı, 21 Şubat 1964 tarihinde öğle üzeri Başbakanlık önünde uygulamaya koyulmuştur. Başbakan, Kıbrıs hakkında gazetecilere demeç verdikten sonra makam aracına binmek üzereyken gerçekleşmiştir³⁶. Aracın sol arka tarafına oturan Başbakan, Cumhuriyet Gazetesi Muhabiri *Haluk Besen*'in sorusuna kısa bir cevap vermiştir. Tam o sırada suikastçı Mesut Suna, siyah paltosunun altından çıkarttığı 7.65 çapındaki Browning tabancasının tetiğine bir kez basmıştır³⁷. Herkes şaşkınlık içerisindeydi. Ancak soğukkanlılığını koruyan Başbakanlık Muhafız Tabur Komutanı Yüzbaşı *Atif Ercan* suikastçının eline vurarak bükmesi, arka arkaya sıkılan iki kurşunun İnönü'ye isabet etmesini engellemiştir³⁸. Kurşunların üçü de siyah renkli Opel marka makam aracına denk gelmiştir³⁹.

36 *Akşam*, "Suikast: Başbakan İnönü'ye Ateş Edildi", 22 Şubat 1964, s.1; *Türk Dili*, "Başbakan İsmet İnönü Dün Menfur Bir Suikasttan Sağ ve Salim Kurtuldu", 22 Şubat 1964, s.1.

37 *Cumhuriyet*, "Suikastçı Kim?", 22 Şubat 1964, s.7.

38 *Ulus*, "İnönü'ye Üç El Ateş Edildi", 22 Şubat 1964, s.7.

39 *Akşam*, "Suikast: Başbakan İnönü'ye Ateş Edildi", 22 Şubat 1964, s.1; *Cumhuriyet*, "Suikastçı Kim?", 22 Şubat 1964, s.7; *Türk Yolu Bizim Şehir*, "Suikast Teşebbüsü", 22 Şubat 1964, s.1. Ancak polis raporuyla gazete haberleri arasında tezatlık vardır. Hatta bazı süreli yayınlarda dört el ateş edildiği haberleri yapılmıştır. Neticede *Fotoğraf 2*'de görüldüğü üzere araca 3 kurşun isabet etmiştir. Ancak boşa kaç el kurşun atıldığı belli değildir.

Fotoğraf 1: Olay Mahalli ve Krokisi

Kaynak: Akşam, 'Menfur Suikast Teşebbüsünden Resimler', 22 Şubat 1964;

Hürriyet, 'Suikasttan Fotoğraflar', 22 Şubat 1964

Silah seslerinin duyulmasıyla Başbakanlık önünde kalabalık artmış ve saldırgan, halk tarafından linç edilmek istenmiştir.⁴⁰ Polisler ve askerler, saldırganı halkın elinden güçlükle kurtarılabilmıştır. Mesut Suna, Başbakanlıktaki polisler tarafından hemen gözaltına alınarak ilk sorgusu yapılmıştır. Suikastçı ilk ifadesinde şunları dile getirmiştir: "Benim şahsen İnönü ile hiçbir meselem yok. İnönü'den ne kârım ne de zararım var. Ama 27 Mayıs'ı yaptı. 1960 senesi 27 Mayısından beri ahdetmişim. O ihtilali İnönü yaptırttı ve memleketi kötüye götürdü. Bunun intikamını almak için evelden beri kararlaştırmıştım". İlk ifadenin akabinde Mesut Suna daha detaylı bir sorgu için Emniyet 1. Şubesine götürülmüştür⁴¹.

Fotoğraf 2: İnönü'nün Makam Aracına İsalet Eden Kurşun İzleri ve

Mesut Suna'nın Linç Edilmekten Kurtarılması Anı

Kaynak: Akşam, 'Menfur Suikast Teşebbüsünden Resimler', 22 Şubat 1964

40 Türk Yolu Bizim Şehir, "Suikast Teşebbüsü", 22 Şubat 1964, s.1.

41 Cumhuriyet, "Suikastçı Kim?", 22 Şubat 1964, s.7.

Başbakan İnönü suikasttan yaklaşık iki buçuk saat sonra herhangi bir kargaşaya meydan vermemek için radyodan halkı teskin eden bir konuşma yapmıştır⁴². Saldırıdan sonra herkesin en çok merak ettiği suikastçı Yozgatlı Mesut Suna'nın kim olduğudur? İlk bilgiler, iki gün önce Ankara'ya gelerek Çukurova Oteline yerleştiği, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikasında elektrikçisi olarak çalıştığı⁴³, 58 yaşında ve dört çocuk babası olduğudur. Siyaseten de eski DP'li yeni Adalet Partili olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Celal Bayar'ın Kayseri Hapishanesinden tahliyesi sırasında çıkan olaylara da karıştığı gelen haberler arasındadır⁴⁴.

Fotoğraf 3: Gözaltına Alınan Mesut Suna

Kaynak: Hürriyet; 'İnönü'ye Suikast' ve 'Suikasttan Fotoğraflar', 22 Şubat 1964

Mesut Suna, suikastı kendi inisiyatifi mi gerçekleştirdi? Siyasetçiler tarafından mevcut kin ve intikam duygusu kıskırtmak amacıyla para karşılığında tutulan bir tetikçi miydi? Uluslararası bağlantısı var mıydı? gibi sorulara yargılama safahatında cevap aranmıştır⁴⁵. Bu sorulardan ilki ön plana çıkmıştır. Zira Mesut Suna'nın eski ve koyu bir DP'li olması suikast girişiminin siyasi gerekçelerle gerçekleştirildiğini göstermektedir. Yapılan tahkikatlarda Mesut Suna'nın DP'li siyasetçilere hayranlık duyduğu ve DP'nin parti toplantılarına katıldığı tespit edilmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral *Cevdet Sunay* suikastın sebebini Atatürk zamanından beri karşılaşılan ve toplumun atar damarlarına kadar tezahür eden din istismarcılığı, gericilik ve aşırı partizanlıkla

42 *Gece Postası*, "Hiçbir Şey Olmamış Gibi", 22 Şubat 1964, s.1.

43 Asım Us, "Menfur Suikast", *Vakit Gazetesi*, 1 Mart 1964, s.1.

44 Mesut Suna, Yozgat'ın Çayıralan ilçesi Çandır Mahallesi kütüğüne kayıtlıken daha sonra kütüğünü Kayseri nüfusuna nakletmiştir. Kayseri Yenimahalle 23. Sokakta mukimdir. Ankara Valiliğinin 12 Mart 1964 tarih ve Em. Ş.1. 16275 Sayılı Yazısı. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşiv Daire Başkanlığı, *İnönü Suikastı İsimli Dosya*, Belge No:5; *Ulus*, "İnönü'ye Üç El Ateş Edildi", 22 Şubat 1964, s.1.

45 *Akşam*, "50 Kişi Nezarete Alındı", 23 Şubat 1964, s.1; *Milliyet*, "Suikastçı'yı İdare Eden Şahıs Aranıyor", 28 Şubat 1964, s.1.

ilişkilendirmiştir⁴⁶. Nitekim Tevfik Ahuska'nın başkanlığını yaptığı Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesinde de aynı kanaattedir. Dava yaklaşık dört kadar devam etmiş ve karar 17 Haziran 1964 tarihinde oybirliğiyle alınarak kamuoyuyla paylaşılmıştır⁴⁷.

Kararın özeti şöyledir: Mesut Suna fiilinin eksik kalmasından idam cezasından kurtulmuştur ancak fiilin taammüdü ve Başbakana karşı işlenmiş olmasından dolayı 20 sene ağır ceza hapsine, babalık ve kocalık haklarından mahrumiyetine ve ömür boyu kamu görevinden menedilmesine karar verilmiştir. Yine kendisiyle birlikte hareket eden Niyazi Akyüz, Mehmet Sabri Çınar, Ali Deveci de değişik oranlarda hapis cezasına çarptırılmıştır. Savcının talebine rağmen mahkeme Yunus Devseren'in tecziyesini münasip görmemiştir⁴⁸. Bunlardan tabancayı satan Ali Deveci müstesna, diğer suçluların, Kayseri Bez Fabrikası'nda çalışmaları ilginç bir ortak özelliktir⁴⁹.

CHP-DP kutuplaşmasının sonucunda Mesut Suna, 27 Mayıs Darbesinin ve DP'lilerin başına gelenlerin müsebbibi olarak gördüğü İnönü'ye kin ve husumetten dolayı münferit bir saldırıda bulunmuştur. Zira Suna, DP ve onun mirasçısı Adalet Partisi çizgisinde bir siyaset anlayışını benimsemiştir. Perde arkasında azmettiricilerin olup olmadığı şüphelidir dolayısıyla İnönü suikastı şahsi bir saldırı olarak kalmıştır⁵⁰.

Sonuç

Kökene XX. Yüzyılın ilk çeyreğine dayanan Türk siyasi hayatındaki kutuplaşmalar, aynı yüzyılın üçüncü çeyreğinde de hız kesmeden devam etmiştir. Bu husus, yirmi yedi yıllık CHP iktidarını DP'ye devretmesiyle büsbütün artmıştır. Çünkü bu iki siyasi parti Türk siyasetinin iki ana damarını temsil etmektedir. Zira isim ve zihniyet düzeyinde CHP damarı sabit kalsa da DP damarı günümüzde farklı isimler adı altında toplumun siyasal tercihlerinin ortak paydasıdır. Dolayısıyla bu iki damar arasındaki iktidar ve muhalefet çekişmesi tarihten beslenmektedir. DP'nin on yıllık iktidarı boyunca birkaç müstesna hariç iki siyasi organizasyon arasındaki çekişme ve kavga hiç eksik olmamıştır. Görünürde iktidar-muhalefet tartışması 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesiyle son bulmuştur. Ancak çekişme farklı örgütsel yapılarla aktüeldir.

27 Mayıs sonrası DP'lilerin şiddete bulaşmadan, kan dökmeden darbeye karşı bir tavır geliştirdikleri görülmektedir. Başta Celal Bayar ve Adnan

46 Yücel Yiğit-İbrahim İrdem, "İnönü'ye Suikastlar: Düzmece mi Gerçek mi?", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Engin Berber, İzmir, 2019, s. 38.

47 EGM Arşivi, *İsmet İnönü İsimli Dosya*, Belge No:2.

48 EGM Arşivi, *İsmet İnönü İsimli Dosya*, Belge No:3.

49 EGM Arşivi, *İsmet İnönü İsimli Dosya*, Belge No:5.

50 Yiğit-İrdem, *a.g.t.*, s.42.

Menderes olmak üzere DP'li yöneticilerin Yassıada'da tutuklu buldukları sırada gönderilen mektup ve kartlarla onlara manevi destek olmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen tek taraflı yazışmalarda ayet, hadis, dini kıssa gibi teolojik dil ve ritüel sıklıkla kullanılmıştır. Çünkü dini açıdan onları takviye ederek ve destek olarak ayakta tutmaya çalıştıklarını görmekteyiz. Ayrıca duygularını mektuplara dökenlerin büyük bir çoğunluğu, DP'li yöneticilerden bir menfaat beklemeyen, onları halisane seven çiftçiler ve esnaflardan oluşmaktadır. Bazıları korkularından dolayı müstear isim kullanmışlardır. Mektuplardaki ifadeler derinlemesine analiz edildiğinde şu husus karşımıza çıkmaktadır: DP'liler, darbecilerin, yabancılarla bilhassa da Yahudilerle iş birliği içine girerek 27 Mayıs'ı gerçekleştirdiklerine inanmaktadırlar. Öte yandan DP'ye destek verenlerin profilleri, daha çok kırsal kökenli, topraktan geçinen, muhafazakâr ve eğitim seviyesinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Ortalama bir Anadolu insan hüviyeti karşımıza çıkmaktadır.

Devlet mekanizmasının kontrolü darbeciler tarafından sağlandıktan sonra özellikle 1961'den itibaren DP'liler hakkında asılsız ihbarlarda bir çoğalma olmuştur. Resmi düzeyde istihbarat devşirenlerin üslubundan farklı bir dille kaleme alınan bu ihbarların, daha çok iftira düzeyinde olduğu kendisini göstermektedir. Zira kişisel karalamalar ön plandadır. Muhbirler hasmane bir tutum içerisinde bazı kamu görevlilerini Kürtçülükle, Komünistlikle ve irticacı olmakla itham etmişlerdir. Şüphesiz bu ihbarların ne kadarının doğru olduğunu tespit edebilecek bir vesika henüz elimizde bulunmamaktadır. Ancak taşrada yapılan ihbarlara karşı dönemin valilerinin verdikleri cevaplar genellikle asılsız olduğu şeklindedir. Hatta valiler asılsız ihbarlardan dolayı bazen muhbirlerin kimliklerini talep etmişlerdir. Bu ihbarlar incelendiğinde birçok ihbarın ciddiyetsiz olduğu görülmektedir. Neticede DP'li üst düzey yöneticileri kurtarmak amacıyla ayaklanma teşebbüsü, teşkilat oluşumu ve silahlanmaya yönelik ihbarlar asılsız çıkmıştır. Zaten dış destek olmadan böyle bir girişimin başarısız olacağı aşikârdır.

Adnan Menderes ve iki mesai arkadaşının idamından sonra en somut tepki 21 Şubat 1964 tarihindeki İnönü suikastıdır. Tertibat içerisindeki resmen DP ile ilişkili değildir lakin zihniyet olarak DP'ye yakın oldukları aşikârdır. Suikast teşebbüsünün DP'nin kapatılması ve Menderes'in idamıyla ne kadar ilişkili olduğu da muğlaktır. Netice itibarıyla DP tabanı, 27 Mayıs Askeri Darbesine karşı sokakları terörize etmeden, ellerini kana bulamadan, sessiz bir şekilde tepkilerini daha sonradan sandığa yansıtarak ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

- 12273-1924 Aidiyet Numaralı Dosya
12273-9689 Aidiyet Numaralı Dosya
12273-11947 Aidiyet Numaralı Dosya
12273-19016 Aidiyet Numaralı Dosya
İsmet İnönü İsimli Dosya

II. Süreli Yayınlar

- Akşam*
Cumhuriyet
Gece Postası
Milliyet
Türk Dili
Türk Yolu Bizim Şehir
Ulus
Vakit

III. Kitaplar ve Tezler

- ACET, Ömer, *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Malatya Basınında Algılanışı*, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2019.
- AĞAOĞLU, Samet, *Yassıada, Kayseri ve Toptaşı Cezaevi Günlükleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

- AKYOL, Taha-Aydın MENDERES, *Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes*, Doğan Kitap, İstanbul, 2011.
- ASLAN, Zehra, *Demokrat Parti Döneminde Trabzon (1950-1960)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.
- AYDIN, Fatma, *Demokrat Parti İktidarı Uygulamalarının Bir Taşra Kenti Basınına Yansımaları: Balıkesir Örneği (1950-1960)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2014.
- BAŞGİL, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2014.
- BULUT, Fatma Kuzey, *Demokrat Parti Dönemi Asayiş ve Güvenlik Sorunları ve Bunlara Karşı Alınan Önlemler*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2019.
- DAĞCI, Gül Tuba, *Ordu Siyaset İlişkisi Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.
- DEMİREL, Tanel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.
- DOĞRU, Osman, *27 Mayıs Rejimi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998.
- GÜLEN, Nejat, *Anılarımda 27 Mayıs ve Yassıada*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2006.
- KAYA, Engin, *27 Mayıs 1960 Darbesinde Basın*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- KAYALI, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- KORALTAN, Refik, *Demokratlar Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilali'ne*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, *Yassıada Şahsi Savunmalar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2019.
- SUNAY, Cengiz, *Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve Sonrası*, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- ŞAHİN, Ömer, *Demokrat Parti Dönemi'nde Diyarbakır'da Asayiş Politikaları*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019.

- TORCU, Leyla, *Demokrat Parti'yi 27 Mayıs'a Götüren Nedenler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1994.
- YALTA, Bahtiyar, *Bir Darbeci Subayın Hatıraları 27 Mayıs 1960- 22 Şubat 1962-21 Mayıs 1963*, Kronik Yayınları, Yayına Hazırlayan: Erhan Çıfci, İstanbul, 2020.
- YERLİYURT, Gonca, *27 Mayıs Bursa Yerel Basını (Taraflı Basın)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik ve Halkla İlişkiler ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1993.

IV. Makaleler

- AHMAD, Feroz, "Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi Siyasal Gelişmeleri", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 7, İstanbul, 1983, s.1991-1998.
- ALPAN, Hulusi, "Memleketimizde Cürümler ve Mücrimler (Adliye İstatiksellerine Göre)", *Polis Dergisi*, S. 321, Ankara, Mayıs 1940, s. 31-45.
- Atatürk Araştırma Merkezi, *19. Yüzyıldan Günümüze Türkiye'de İktidara Müdahaleler ve Darbeler Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. I-II, Yayına Hazırlayan: Selcan Koçaslan, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019.
- ÇAVDAR, Tevfik, "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 8, İstanbul, 1983, s.2060-2075.
- DÖNMEZER, Sulhi, "Suç Rakamları", *Polis Dergisi*, Y. 9, S. 114, Ankara, Ocak 1962, s. 15-16.
- GÜRYÜCEL, Ferit, "Suçluluğun Artma Sebepleri", *Polis Dergisi*, S. 347, Ankara, Mart 1947, s. 26-30.
- KOÇAK, Cemil, "Siyasal Tarih, 1923-1950", *Türkiye Tarihi/Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Yayınevi, C. 4, İstanbul, 1994, s.85-173.
- KOÇLAR, Bekir, "Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde Hükümet-Muhalefet İlişkisi", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 16, Ankara, 2002, s.754-764.
- SUNAR, İlkey, "Demokrat Parti ve Popülizm", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, C. 8, İstanbul, 1983, s. 2076-2088.

YİĞİT, Yücel-İbrahim İRDEM, "İnönü'ye Suikastlar: Düzmece mi Gerçek mi?", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri*, Yayına Hazırlayan: Engin Berber, İzmir, 2019, s. 31-44.

YÜCEL, Serhan, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 16, Ankara, 2002, s.835-854.